

מישבטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

שאלה

נהג בפראות והרג הולך רגל

אדם נהג בכביש עם רכבו במהירות מופרזת ועבר את הצומת למרות שנדלק ברמזור האור האדום. כתוצאה מכך נפגע הולך רגל שעבר את הכביש במעבר חצייה, לאחר שנדלק לו האור הירוק, ונהרג במקום.

האם מותר לגואל הדם בזמן הזה לארוב לנהג הפוגע, ולהורגו כשימצאהו במקום סתר, בלי שהשלטונות יידעו מכך?

תשובה

מעשה הרציחה החמור שעשה הנהג נחשב - שוגג קרוב למזיד, ולכן, אפילו בזמן שהיו ערי מקלט - הן לא היו קולטות אותו, כי עונש הגלות - הוא קל מידי עבורו, ולא יוכל להתכפר בכך. לפיכך בזמנם יכול היה גואל הדם להורגו בכל מקום שימצאנו, גם בערי המקלט.

אולם בזמן הזה, כיוון שאין דיינים המוסמכים לדון דיני נפשות איש מפי איש עד דור התנאים, לכן אף בית דין לא יכול לדון דיני נפשות ולקבל עדות על מעשים שנעשו. לפיכך אסור לגואל הדם להרוג את הנהג הפוגע, אפילו במקרים בהם השלטונות לא יידעו מכך, והעושה כן - נחשב רוצח.

מקורות

כתב הרמב"ם בהל' רוצח (פ"ו, הל' א-י) שישנם שלושה סוגים של רוצח בשגגה: א- אם מעשהו קרוב לאונס. באופן זה פטור מגלות, כי נחשב אנוס, ואסור לגואל הדם להורגו בכל מקום שימצאנו. ב- אם הרג בשגגה, כמו חוטב עצים ביער - חייב לגלות לערי המקלט, ומותר לגואל הדם להורגו אם מוצאו מחוץ לערי המקלט. ג- שוגג קרוב למזיד, כגון אם פשע במעשיו. במקרה זה - אינו גולה, כי מפני חומרת מעשיו אפילו ערי המקלט לא קולטות אותו. לפיכך גואל הדם רשאי להורגו בכל מקום שימצאנו כולל בערי המקלט.

דוגמא לכך כותב שם הרמב"ם (הל' ו) ע"פ המשנה והגמ' במכות (ח). מי שזורק אבן מחלון ביתו לרשות הרבים, בלי להתבונן אם עוברים שם כעת אנשים, ואכן עבר שם הולך רגל, והאבן פגעה בראשו והוא מת מחמתה. מעשהו של הזורק נחשב כשוגג קרוב למזיד, כי פשע בזריקתו. במקרה חמור כזה, עיר המקלט לא תקלוט אותו, וגואל הדם יכול להורגו בכל מקום שימצאנו.

לאור האמור, כל שכן בנידון דנן, שכל נהג יודע שאם הרמזור בנתיב שלו דולק בצבע אדום, אז נדלק אור ירוק לנתיב שחוצה אותו ולהולכי הרגל, וממילא אם הוא ייסע ולא יעצור, וכל שכן כשנוסע במהירות מופרזת שמונעת ממנו לעצור, מעשהו נחשב כפשיעה שקרובה למזיד, כי ישנם סיכויים רבים שיפגע בנהיגתו באנשים ובמכוניות

אחרות. ולכן אין לו כפרה אם הרג, ואפילו אם יגלה ממקומו, וגואל הדם יכול להורגו בכל מקום שימצאנו.

טעם האיסור בזה"ז לגואל הדם להרוג את הרוצח

ולכאורה, לפי זה היה צריך להיות מותר לגואל הדם במקרה דנן גם בזמן הזה להרוג את הנהג הפוגע, למרות שאין לנו ערי מקלט. כי גם בימי יהושע בן נון ערי המקלט לא היו קולטות את הרוצח. א"כ לגבי אין נפק"מ אם יש ערי מקלט או לא.

אלא שכתב באורים ותומים (ס"ב, ס"ק ב) מאחר ואין בזמן הזה דיינים סמוכים איש מפי איש עד דור התנאים שרשאים לדון דיני נפשות, לכן בית הדין אינו רשאי לקבל עדות על המקרה שקרה, ולחייב את הרוצח. לפיכך, בלי פסק בית דין אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח, וייחשב רוצח אם יהרגנו. אמנם הקצות שם (ס"ק א) כתב שלדעת הרמב"ם היה מותר לגואל הדם להורגו גם לפני פסק הדין, אלא שישנו חיסרון שבית דין בזמן הזה אינו יכול לקבל עדות על דיני נפשות, כי אינו מוסמך לדון בהם. ועיין בישועות ישראל (ס"ב) שנקט כדעת התומים. עכ"פ לדינא, לדעת כל רבותינו האחרונים בזמן הזה מכיוון שאין בי"ד שמוסמך לדון דיני נפשות ולקבל עדות על כך ולהוציא פסק דין, לכן אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח בכל מקום שימצאנו. לפיכך, אפילו אם יעשה זאת בסתר - יעבור על הלאו של "לא תרצח" וייקרא רוצח לכל דבר.

לאור האמור, אע"פ שמעשהו של הנהג הפוגע חמור ביותר, ואם היה כהן - אסור היה לו לשאת כפיים, כמבואר בשו"ע או"ח (ס"ק קכח לה), אולם אסור לאף אחד לפגוע בו. אמנם הרוצח חייב בעשיית תשובת המשקל חמורה על רציחתו, וילך לאחד מגדולי הדור שיורהו דרך תשובה. נדגיש שחייב הרוצח לעשות תשובה ראויה ע"פ ההלכה, קיים אפילו אם השלטונות יחייבו אותו לשבת מספר שנים בבית סוהר.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

גואל הדם - נקמה או תיקון?

בפר' מסעי (לה, יא-לד) ובספר דברים (יט, א-ג) מבוארים גדרי ההורג בשגגה שחייב לגלות לעיר מקלט. הטעם לכך כתוב בדברים שם (פס' ו) פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כיוון שייחם לבבו על רצח קרובו, ויהרוג את מי שהרגו בשגגה. לכן אמרה התורה, שהרוצח בשגגה יגלה לעיר מקלט, ושם אסור לגואל הדם להורגו. ואם יהרגו בעיר מקלט - יתחייב גואל הדם מיתה.

ולכאורה יש להבין:

א- מאחר והרוצח פטור ממיתה על מעשהו, כי הרג בשגגה, א"כ מהו ההיתר לגואל הדם להורגו מכיוון שייחם לבבו. אדרבה, על גואל הדם

לתקן את מידותיו ולהאמין שבגלל חטאי קרובו סובבו משמים שהוא ייהרג בשגגה. וכמו שכתב בספר החינוך (מצווה רמ"א) לגבי הלאו של "לא תיקום": שנמנעו מלקחת נקמה מישראל, אם ישראל יצער את חברו - בכל אחד מהדברים. ומשורשי המצווה, שיידע האדם שכל מה שייקרהו מטוב ועד רע - הכל זוהי סיבה שתבוא עליו מהקב"ה, והכל בגלל עוונותיו וכו' ע"כ. לפי"ז יש להבין, איך התירה התורה לגואל הדם, להרוג אדם שלא פגע בו אישית אלא רק בקרובו, וגם זאת עשה בשגגה, בגלל שייחם לבבו?

ב- מדוע נפטר הרוצח מהגלות ומכל עונש אחר עם מות הכהן הגדול, וחוזר לעירו, ואסור לגואל הדם להורגו? הרי לכאורה עדיין ייחם לבבו? ויותר קשה, הרי מבואר במכות (א:) שאם הכהן הגדול מת מיד לאחר גמר דינו של הרוצח - פטור הרוצח מגלות, ואסור לגואל הדם להורגו. והרי במקרה זה עבר זמן קצר בלבד מהריגת קרובו, ועדיין ייחם לבבו, וא"כ מדוע שלא יוכל לנקום ברוצח ולהורגו?

שתי הסיבות שמחמתן חייב הרוצח בשגגה לגלות לעיר מקלט

והנה כדי להבין מעט מסתרי נפלאות הבורא ית"ש, לאור מה שגילו לנו חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים זצ"ל, נבאר בס"ד את גורי הגלות, מטרתה, והתיקון שבה.

מבואר בספר החינוך (מצווה ת) שישנן שתי סיבות נפרדות לחובת הגלות למי שהרג בשגגה. הראשונה - לצורך עונש וכפרה על מעשהו החמור ששפך דם יהודי ואיבד נפש מישראל. ומאחר שבאה תקלה גדולה על ידו, ואפילו שעשאה בשוגג, בכל זאת עליו לכפר על חטאו ולגלות לעיר מקלט. כי צער הגלות שנפרד ממשפחתו, מאוהביו וכו' - שקול כעין צער של מיתה. והשנייה - לצורך הצלתו מידי גואל הדם שלא יהרגנו.

והנה כל אחת מהסיבות בפני עצמה מחייבת את הגלות. וגם אם חסרה הסיבה השנייה - הצלת הרוצח מגואל הדם, בכל זאת צריך לגלות. לפיכך, גם במקרים שאין לנרצח גואל הדם, כגון אם היה גר צדק, או אם אף אדם לא ראה שהרגו כי היה במקום סתר, או אם גואל הדם הוא אוהבו של הרוצח ודאי שלא יהרגנו, כגון - אח שהרג את אחיו בשגגה ל"ע, שבמקרה זה ודאי שהאב גואל הדם לא יהרוג את בנו שנשאר לו לפליטה, בכל זאת על הרוצח לגלות לעיר מקלט בגלל העונש שצריך לקבל על מעשהו החמור, וצריך את צער הגלות כדי לכפר על מעשיו. ויסוד זה כתוב בפירוש בספרי (שופטים פסיקתא קפ"א) ונלמד שם מריבוי המילים "רוצח רוצח" שנאמרו בפרשה זו וע"ש.

כמו כן, ראה נוספת ליסוד זה ישנה בגמ' במכות (א:) ושנפסקה ברמב"ם (פ"ז מרוצח, הל' ג) שאם מת הרוצח מיד לאחר שנגמר דינו בבית דין, ועדיין לא הספיק לגלות, מולייכים את עצמותיו לעיר מקלט וקוברים אותו שם עד שימות הכהן הגדול, ורק לאחר מכן מותר להוציאו משם ולקברו בקברי אבותיו שבעיר מגוריו הקודמים. והרי במקרה כזה, לאחר שהרוצח כבר מת, אין גואל הדם יכול לפגוע בו? אלא רואים מכאן, שכיוון שהרוצח צריך עדיין עונש וכפרה על מעשהו החמור, לכן גופו ייקבר בעיר מקלט ולא בקברי אבותיו ויש בכך ביזיון גדול לנפטר, ונחשב הדבר לעונש וכפרה על מעשיו החמורים. וכך גם נראה מדברי התוס' במכות (א ד"ה מיד) שהגלות נועדה גם לכפרה ולא רק להצלה מגואל הדם. ועיין במהרש"א במכות (י: ד"ה אחד הרג וכו') וצ"ב בזה.

נמצאנו למדים, שאם יודע אדם שהוא הרג יהודי בשגגה במקום נסתר ואף אחד לא יודע מכך, שגם אם אח"כ יפרסם זאת ברבים - בכל זאת אסור לגואל הדם להורגו על פי הודאת הרוצח, כי כלפי גואל הדם - אין בדברי הרוצח כלום, מאחר ואין אדם משים עצמו רשע, ואינו נאמן על דבריו, ואסור להורגו. אולם הרוצח שידוע את האמת - חייב לגלות לעיר מקלט, כי הוא חייב עונש וכפרה על חטאו החמור. וכתוב בתורה שללא הגלות לעיר מקלט - לא יתכפר לו על חטאו. ויש ראייה לכך גם בדברי האוה"ח הקד' שמות (כ"א, ג) בד"ה או אפשר וכו' וע"ש.

ביאור חטאי הרוצח בבין אדם למקום ובבין אדם לחברו

והנה במעשה הרציחה נעשו שתי עבירות חמורות. אחת - כפי שכתב בספר החינוך, שחטא הרוצח בחטא שבין אדם למקום. כי איבד נפש יהודית מהעולם וגרם לשכינה קדושה שתסתלק מישראל, כמבואר ברש"י במדבר (לה, כה). ועבירה שנייה - חטא שבין אדם לחברו, שמורכב משני דברים: א- שאיבד לנרצח באופן טראגי את חייו מהעולם הזה, ומנע ממנו לחיות את סך ימי חייו שנגזרו עליו לחיות כאן. ב- בכך שגרם לנרצח להסתלק מהעולם שנים רבות לפני זמנו, והרי יכול היה בשנים אלו ללמוד תורה ולקיים עוד מצוות, ובגלל זה היה זוכה לשכר רב יותר בגן עדן, ולהתענג מזיו השכינה באופן נעלה יותר, ולהימצא במקום גבוה יותר.

נמצא שאפילו אם הקב"ה ימחל לרוצח על חטאו לאחר שיעשה תשובה ויגלה לעיר מקלט, אולם הנרצח עדיין לא מוחל לו, כי זהו מעוות אשר לא יוכל לתקן. ואפילו אם על צער המיתה והפסד תענוגי העולם הזה ימחל לו הנרצח, כי בעולם האמת אין חשיבות לדברים אלו, אבל על ההפסד הנצחי שנשמתו לא זוכה להגיע למקום הראוי לה, משום שלא נשאר בחיים ולא קיים מצוות נוספות - הוא לא רוצה ולא יכול למחול לרוצח. לכן, בגלל ההפסד הזה, נשמת הרוצח לא שוקטת, והיא רוצה לנקום ובצדק במי שגרם לה הפסד רוחני נצחי, מחמת רשלנותו שלא נזהר כראוי במעשיו, למרות שהיה שוגג.

מי גורם לגואל הדם שייחם לבבו, ומדוע?

לאור האמור, בגלל הסיבה השנייה שיסודה - החטא לנשמתו ורוחו של הנרצח, רוח הנרצח תובעת נקמה, והיא מסיתה ללא הרף את קרובו הראוי ליורשו, ומחמת את לבבו לנקום את נקמתו ולהרוג את הרוצח. והסיבה היא - משום שחל על הקרוב החיוב של "מבשרך לא תתעלם". נמצא שהקרוב אנוס על זה שחם לבבו להרוג את הרוצח, כי כח עליון דוחף אותו לכך.

מציאות כעין זו מבוארת באוה"ח בפרשת יפת תואר (דברים כ"א, יד) בשם האריז"ל, ושמרו מזת במילים "חשקה נפשו" בבראשית (לד, ח). שנשמת ר' חנניה בן תרדיון שהייתה שבויה בגופו של שכם בן חמור, גרמה לדינה לצאת לראות בבנות הארץ. כדי שייקחה משם שכם בחזקה, וע"י זיווגם תצא נשמת התנא הקדוש מהגוף הטמא, ותעבור לגופה של דינה בת יעקב אבינו. והנה כעין זה קורה גם בנידון דנן, שנשמתו ורוחו של הנרצח פועלת בכוח עליון וחזק אצל נשמת קרובה שייחם לבבו כדי שינקום את דמה מהרוצח.

לאור האמור, מתורץ מה שהקשינו בתחילת המאמר, למה לא יתקן גואל הדם את מידותיו כמו שנצטוונו ב"לא תיקום" וכו'. והתשובה לכך - כי הוא אנוס מחמת כח עליון שהיא נשמת הנרצח, שתובעת ממנו בצדק לנקום את נקמתה מהרוצח שעשה לה עוול חמור. וגם

הקב"ה מסכים עם טענתה. אלא שברחמי הקב"ה על הרוצח בשגגה, הוא מאפשר לו להינצל מהתביעה הזו, אם יגלה לעיר מקלט, מאחר ויש בזה כעין תיקון לעוונתו, וכדברי ספר החינוך. וכמו כן הוא קבע בתורה שבמקום זה ייאסר על גואל הדם להורגו.

ביאור הטעם למה מתחייב הרוצח מיתה אם יוצא בכוונה

מעיר מקלט

לפי זה מתבאר יתרון הגמ' בסנהדרין (מה): וכן בדברי הר"ן שם בד"ה מנין וכו', שקבעה שאם הרוצח יוצא מעיר המקלט במזיד - הוא חייב מיתה בידי ב"ד. ולכאורה קשה, הרי על הריגתו היה שוגג, וממילא פטור ממיתה, ובפרט שלא התרו בו מראש, ואם כן, מהיכן נוצר עליו חיוב מיתה חדש? אלא שלאור האמור נקל להבין זאת. מאחר ונשמת הנפטר תובעת מהקב"ה שיענישו את הרוצח במוות בגלל העוול שעשה לה שהרגה, וזו מידה כנגד מידה, והקב"ה מסכים לטענתה ומאפשר לה להסית ולחמם את לבבו של קרובה לגאול את דם הנרצח. אולם במקביל חס הקב"ה גם על חיי הרוצח, כיוון שעשה זאת בשגגה, ומאפשר לו לגלות לעיר מקלט כדי לכפר על עוונתו, וכמקום מקלט מפני גואל הדם. אבל אם הרוצח לא מעוניין בחסדי הקב"ה עימו, ובמזיד ושאת-נפש אינו רוצה לתקן ולכפר על חטאו, ועובר במודע על החיוב להישאר בעיר המקלט, אזי אומר הקב"ה שהרוצח חרץ את דינו לעצמו, וינתן לו העונש שתובעת נשמת הנרצח לעשות לו.

ויש לדברים אלו ראייה מפורשת מהמסופר בספר מלכים א (כב, כא-כב) וכפי שביארו חז"ל במסכת סנהדרין בהרחבה (פ"ט. קב). כיוון שאחאב מלך ישראל הרג במזיד ע"פ שני עדי שקר ובעצת אשתו הרשעית את נבות הזרעאלי, אזי רוחו של נבות תבעה את נקמתה באחאב ולא נרגעה, ורצתה לנקום בו ולהורגו ע"י שתסית את כל הנביאים עם נבואה שקרית שתגרום לאחאב לצאת למלחמה לשווא ולמות בה. וזאת למרות שזכתה להגיע למחיצתו של הקב"ה. והקב"ה התיר לה לעשות כך וגם הבטיח לה שתצליח במעשיה ותגרום למותו של אחאב, כמבואר שם בגמ'. אולם מכיוון שהנקמה תיעשה ע"י נבואה שקרית, תצטרך רוח נבות לצאת ממקומה במחיצת הקב"ה לצמיתות, שכן כתוב בפסוק "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני".

רואים מכאן, שרוח הנרצח במזיד לא נרגעת עד שתצליח לנקום ולהרוג את רוצחה, ואפילו נבות, למרות שהגיע למקום גבוה במחיצת הקב"ה, אבל עדין ברור שגם שם ישנן דרגות שונות, ומקומו של דוד המלך היה גבוה בהרבה ממקומו. אך מאחר שאחאב ברשעותו מנע מנבות להוסיף עוד מצוות ולהגיע למקום גבוה יותר במחיצת הקב"ה, לכן נשמתו לא נרגעה ותבעה נקמה, למרות שבמעשיה היא מאבדת גם מה שיש לה. רואים שכח הנקמה הרוחנית כל כך חזק ובבחינת תמות נפשי עם פלישתים. לכן גם כאשר הרוצח הרג בשגגה, עדיין יש לנשמה כח מהקב"ה להסית ולחמם את לבב קרובו ביצר בלתי נשלט, כדי שיגאל את דמו וינקום את נקמתו ברוצח על העוול החמור שעשה לה. וזהו העומק הפנימי של המושג "גאולת הדם". כלומר, לא סתם תאוות נקמת הרוצח, אלא בקשה מנשמת הנרצח לנקום על העוול הרוחני וההפסד הגדול שגרם לה הרוצח.

התיקון שנעשה בעולם העליון בפטירת הכהן הגדול

כתב החיד"א בספרו "דבש לפי" (ערך כהן, אות ז) בשם תלמידי האריז"ל שכאשר מת הכהן הגדול, בוכות קדושתו העצומה, כל נשמות המתים

שעדיין לא הגיעו למקומן הראוי להן מסיבות שונות, מגיעות כעת בזכותן למקומן הראוי להן ע"כ. נמצאנו למדים שבעת פטירתו של הכהן הגדול - גם נשמתו של הנרצח מגיעה למקומה הראוי לה. כלומר למקום שידוע לקב"ה שהייתה מגיעה אליו אם היה נשאר בחיים ולומד תורה ומקיים מצוות בשנים שנלקחו ממנו.

לכן, מאחר ובפטירת הכהן הגדול הגיעה נשמת הרוצח לתיקונה השלם, ממילא היא לא מסיתה יותר את גואל הדם להתנקם ברוצח, כי כעת לא חסר לה מאומה. לפיכך יכול הרוצח לצאת מעיר מקלט, ואפילו אם מת ונקבר בעיר מקלט - ניתן להוציאו משם ולקברו בקברי אבותיו. כי מצד אחד - הרוצח קיבל את עונשו וכפרתו בזמן גלותו בעיר מקלט, ומצד שני - הנרצח הגיע לתיקונו השלם.

סיבת השייכות של הרוצח לפטירת הכהן הגדול

לאור האמור, מובן הקשר בין פטירת הכהן הגדול לרוצח, וכפי שכתב בקצרה בספר משך חכמה בפ' מסעי (לה, כב) על הפס' "וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו וגו'". ומקשה הגמ' במכות (א): והרי הרוצח לא מושח את הכהן הגדול? ותירצה שהכוונה לכהן שנמשח בימיו וע"ש.

אמנם, התורה גם רמזה בדבריה שאכן, הכהן הגדול נמשח בכפוף לעונשו של הרוצח. כלומר, מכיוון שהרוצח יוצא מעיר מקלט עם מיתתו של הכה"ג, לפיכך - אם הנרצח היה רשע גדול ורצון הקב"ה היה שיייהרג, אלא שסובבו משמים שיייהרג ע"י אותו רוצח, כי מגלגלין חובה ע"י חייב. נמצא שבמקרה זה לא מגיע לרוצח עונש גדול, שהרי עשה את רצון ה', אלא שבגלל חטאו - מספיק שיגלה למשך שנתיים למשל. לפיכך מסובבים משמים שיתמנה כה"ג שיש לו עוד שנתיים בלבד לחיות, כדי שלא יצטרך למות קודם זמנו לצורך הוצאת הרוצח מעיר מקלט. וכן גם להפך, אם הנרצח יכול היה לחיות עוד שנים רבות, ורק רשלנותו של הרוצח גרמה לו שימות מוקדם, במקרה זה מגיע לרוצח עונש גדול ועליו לגלות לעיר מקלט למשך שנים רבות, ולכן יסובבו משמים שיתמנה כה"ג שנשארו לו עוד שנים רבות לחיות, כדי שהרוצח לא ייצא במהרה מעיר המקלט. וזה מדויק בלשון הפס' "אשר משח אותו" כי אכן בכפוף לזכויותיו וחובותיו של הרוצח, מתמנה משמים הכהן הגדול בימיו.

אלא שעדיין הקשתה הגמ' במכות (א), במה אשם הכהן הגדול שעליו לתקן במיתתו את הרוצח והנרצח, ומדוע הקב"ה לא מסובב להם את התיקון באופנים שאינם תלויים בו? ותירצה שם הגמ' שהכה"ג אשם ברצח, ובעונש הגלות שקיבל הרוצח. שכאשר התפלל הכהן הגדול ביום כיפור בקודש הקודשים, היה עליו להתפלל שלא יהרוג יהודי את רעהו בימיו, ואם אירע כך - סימן שלא התפלל. וכך גם מפורש בתרגום יונתן בן עוזיאל בפ' מסעי (לה, כה) וברש"י שם. כמו כן אומרת הגמ' שאפילו אם לאחר ההריגה מת הכהן הגדול, ולפני שנגמר דינו של הרוצח לגלות - נתמנה אחר תחתיו, גם כאן אשם הכהן הגדול השני בגלותו, כי היה עליו להתפלל שייצא הרוצח זכאי בדינו, כגון על ידי שהכרעת הסנהדרין לחובתו תהיה ברוב של אחד, שאז יוצא הרוצח זכאי בדין כמבואר במשנה בסנהדרין (ב) וע"ש. ומאחר והכהן הגדול יכול, ע"י תפילתו, למנוע את ההריגה ואת עונש הגלות, ולא עשה כן, לכן מסובב הקב"ה את התיקון לנשמת הנרצח ואת סיום העונש לרוצח, דווקא על ידו.

